

Anna Firkowska-Mankiewicz
Akademia Pedagogiki Specjalnej

**Edukacja włączająca
zadaniem na dziś polskiej szkoły**

Warszawa
4.10.2012.

Motta

„Szkoła dobra dla dzieci ze specjalnymi potrzebami jest lepszą szkołą dla wszystkich”

„Dobra edukacja – to edukacja włączająca, zapewniająca pełne uczestnictwo wszystkim uczniom, niezależnie od płci, statusu społecznego i ekonomicznego, rasy, miejsca zamieszkania, niepełnosprawności, wieku czy wyznania”

Bengt Lindquist

Specjalny Sprawozdawca Narodów Zjednoczonych ds. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych

Koichiro Matsuura

Dyrektor Generalny UNESCO

Najważniejsze dokumenty dotyczące edukacji i praw człowieka

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948)
- Konwencja Praw Dziecka (1989)
- Światowa Deklaracja Edukacji dla Wszystkich (1990)
- Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych (1993)
- Deklaracja z Salamanki - Wytyczne dla Działań w zakresie Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych (1994)
- Milenijne Cele Rozwojowe (2000), Program Edukacji dla Wszystkich do 2015
- **Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych (2006)**
- 48 Sesja UNESCO – Międzynarodowa Konferencja n.t. „Edukacja włączająca – drogą do przyszłości” (2008)

Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych (1993)

Zasada 6, dotycząca edukacji:

„Państwa powinny uznać zasadę równych szans edukacyjnych - na poziomie podstawowym, średnim i wyższym dla dzieci, młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnościami - organizowanych w warunkach integracji. Powinny one zagwarantować, by edukacja osób niepełnosprawnych stanowiła integralną część systemu oświaty” (The Standard Rules, 1994, s.23).

Deklaracja z Salamanki (1994)

- każde dziecko ma fundamentalne prawo do nauki i należy dać mu szansę osiągnięcia i utrzymania odpowiedniego poziomu kształcenia;
- każde dziecko ma charakterystyczne indywidualne cechy, zainteresowania, zdolności i potrzeby w zakresie nauczania

Deklaracja z Salamanki (1994) c.d.

- systemy oświaty powinny być tworzone, a programy edukacyjne wdrażane z uwzględnieniem dużego zróżnicowania tych charakterystycznych cech i potrzeb;
- dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych muszą mieć dostęp do zwykłych szkół, które powinny przyjąć je w ramach nauczania, stawiającego dziecko w centrum zainteresowania i zdolnego zaspokoić jego potrzeby;

Deklaracja z Salamanki (1994) c.d.

- zwykłe szkoły o tak otwartej orientacji są najskuteczniejszym środkiem zwalczania dyskryminacji, tworzenia przyjaznych społeczności, budowania otwartego społeczeństwa oraz wprowadzania w życie edukacji dla wszystkich. Co więcej zapewniają one odpowiednie wykształcenie większości dzieci oraz poprawiają skuteczność, a także efektywność kosztową całego systemu oświaty” (UNESCO 1994, s. VIII).

Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych (2006)

Artykuł 24 – Edukacja

Państwa uznają prawo osób niepełno-sprawnych do edukacji. By realizować to prawo bez dyskryminowania i na zasadzie równych szans, państwa powinny zapewnić system edukacji **włączającej** (obejmującej wszystkie poziomy edukacji, łącznie z edukacją ustawiczną), zorientowanej na:

Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych (2006) cd.

- pełen rozwój ich potencjału, poczucia godności i własnej wartości ...
poszanowanie praw człowieka,
podstawowych wolności i różnorodności;
- rozwój osobowości, talentów i kreatywności
oraz ... sprawności fizycznych i
umysłowych;
- umożliwienie pełnego uczestnictwa w
otwartym społeczeństwie.

48 Sesja UNESCO (2008)

„Włączanie - to proces traktowania i zaspokajania różnorodnych potrzeb wszystkich uczniów poprzez zwiększanie ich uczestnictwa w nauce, kulturze i społeczności oraz redukcję wykluczenia z edukacji w ogóle, jak i w jej obrębie. Wymaga to zmian i modyfikacji treści, podejść, struktur i strategii sterowanych wspólną wizją obejmującą wszystkie dzieci oraz przekonaniem, że to system powszechnej oświaty jest odpowiedzialny za ich edukację. [...] **Edukacja włączająca podejmuje problem jak przekształcić system oświaty i środowisko uczenia się tak, by odpowiedzieć na zróżnicowanie uczniów.** Jej celem jest zapewnienie by i nauczyciele i uczniowie czuli się dobrze z tą różnorodnością i traktowali ją raczej jako wyzwanie i wzbogacenie środowiska uczenia się, niż jako problem”.

Edukacja segregacyjna

- medyczny model niepełnosprawności skupiony na deficytach osoby
- przekonanie, że nie da się w zwykłej szkole zaspokoić potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami
- nauczanie w szkołach i placówkach specjalnych, odrębnych dla dzieci o różnych rodzajach niepełnosprawności
- kształcenie pedagogów specjalnych „pod” określone niepełnosprawności

Edukacja integracyjna

Integracja oznacza przede wszystkim „nie-segregację”.

Może ona oznaczać m.in.:

- umieszczenie dzieci niepełnosprawnych w klasie specjalnej szkoły zwykłej - zapewniając w ten sposób tzw. integrację przestrzenną;
- umieszczenie dzieci niepełnosprawnych w klasie lub szkole integracyjnej z zapewnieniem specjalnej pomocy;
- nadreprezentacja liczby dzieci z niepełnosprawnościami w klasie;
- szkoła integracyjna nie jest szkołą rejonową najbliższą miejsca zamieszkania dziecka.

„Integracja” w praktyce

Źródło: Heimlich, www.paed.uni-muenchen.de

Edukacja włączająca

- społeczny model niepełnosprawności – zamiast deficytów czy specjalnych potrzeb edukacyjnych koncentracja na **barierach w procesie edukacji**
- dziecko niepełnosprawne uczy się w szkole rejonowej, **najbliższej miejsca zamieszkania;**
- docenianie i **wspieranie różnorodności** wszystkich uczniów – edukacja dla wszystkich
- włączanie wymaga przekonstruowania systemu szkolnego tak, by stworzyć **wszystkim** uczniom, niezależnie od rodzaju czy głębokości niepełnosprawności, **poczucie przynależności do zbiorowości** (Przewodnik po edukacji włączającej, 2011).

Włączające szkoły

„Włączające szkoły są szczególnie skuteczne w budowaniu solidarności pomiędzy dziećmi o specjalnych potrzebach i ich rówieśnikami” (UNESCO 1994). Solidarność ta sprawia, że powstaje jedna zbiorowość uczących się dzieci, a nie dwie - tych sprawnych i tych niepełnosprawnych. W ten sposób pojęcie „**włączania**” wpisuje się w szerszą perspektywę praw człowieka, w myśl której wszelkie formy segregacji są moralnie złe.

Różnice między podejściem segregacyjnym, integracyjnym i włączającym

Podejście segregacyjne	Podejście integracyjne	Podejście włączające
Edukacja dla niektórych	Edukacja dla prawie wszystkich	Edukacja dla wszystkich
Koncentracja na przedmiocie i programie nauczania	Koncentracja na uczniu	Koncentracja na klasie
Jednakowy program dla wszystkich uczniów	Indywidualny program nauczania dla uczniów niepełnosprawnych	Strategia nauczania dla nauczycieli
Nacisk na nauczanie	Nacisk na nauczanie i uczenie się	Nacisk na uczenie się i wspólne rozwiązywanie problemów
Podejście diagnostyczne skupione na deficytach	Podejście poszukujące słabych i mocnych stron ucznia	Podejście holistyczne skupione na możliwościach
Umieszczenie ucznia w placówce segregacyjnej	Umieszczenie ucznia w odpowiednim programie	Adaptacja warunków panujących w regularnej klasie szkolnej
Nauczyciel bezradny bez specjalisty	Nauczyciel współpracuje ze specjalistą	Nauczyciel staje się specjalistą, bierze odpowiedzialność za wszystkie dzieci – sprawne i niepełnosprawne

Zasady włączających szkół

- wzrastający udział (i zmniejszanie wykluczania) uczniów w programie, kulturze i społeczności lokalnych szkół
- przekształcanie klimatu kulturowego, polityki i praktyki szkół tak, by wychodziły naprzeciw różnorodności uczniów
- obecność w szkołach, uczestnictwo i zapewnienie osiągnięć wszystkim uczniom narażonym na wykluczenie, a nie tylko uczniom niepełnosprawnym czy mającym specjalne potrzeby edukacyjne.

Zasady włączających szkół c.d.

- **Kluczowym elementem w rozwoju włączających form i sposobów nauczania są nauczyciele.** To ich poglądy, postawy i działania tworzą klimat i kontekst sprzyjający bądź utrudniający uczniom zdobywanie wiedzy i funkcjonowanie w szkole. Trzeba więc zrobić wszystko, żeby nauczyciel czuł się z jednej strony wspierany w swoich wysiłkach, jak i odpowiedzialny i zmotywowany do szukania efektywnych sposobów nauczania wszystkich uczniów. A to z kolei wymaga daleko idących zmian w organizacji, zarządzaniu i całej polityce edukacyjnej szkoły.
- „ten, kto dobrze uczy, potrafi dobrze uczyć wszystkich uczniów, a koncentrowanie się na metodach pedagogiki specjalnej odwraca uwagę od szukania i tworzenia takich form nauczania, które dotrą do wszystkich uczniów”
(Ainscow 1997);

Postawy nauczycieli wobec integracji

Pozytywne postawy nauczycieli wobec integracji dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych uzależnione są w wielkiej mierze od własnych doświadczeń pracy z tymi dziećmi, od wykształcenia nauczycieli, od tego, czy otrzymują wsparcie, a także od czynników specyficznych, takich jak wielkość klasy czy obciążenie nauczycieli.

Zaplecze dla nauczycieli

Niezbędnym zapleczem muszą być dla nich ośrodki wspierające, powstające w wielu krajach zachodnich dzięki przekształcaniu szkół specjalnych. Dzięki takim przekształceniom wykorzystuje się w pełni bezcenne doświadczenia pedagogów specjalnych, bez których wsparcia zwykły nauczyciel czuje się często zagubiony i bezradny.

Formy kształcenia nauczycieli

Formy kształcenia i szkolenia nauczycieli – np. w niektórych krajach europejskich kształcenie w zakresie potrzeb specjalnych zostało włączone na stałe do ogólnego programu nauczania początkowego dla wszystkich nauczycieli, w innych – proponuje się intensywne formy szkoleń w tej dziedzinie, w jeszcze innych – istnieje zupełnie odrębny tor kształcenia dla nauczycieli szkół specjalnych.

Efekty procesu integracji i włączania

Z ogromnej liczby światowych badań na ten temat, w tym również badań realizowanych w Polsce (zob. G. Szumski, Wokół edukacji włączającej, 2010) wynika, iż w efekcie procesu integracji i włączania odnotowujemy cały szereg korzystnych zmian. Na poziomie **indywidualnym** dotyczą one zarówno samych osób niepełnosprawnych, jak i ich sprawnych rówieśników; na poziomie **instytucjonalnym** dotyczą przede wszystkim organizacji i funkcjonowania poszczególnych szkół i całego systemu edukacji; a na poziomie **ogólnospołecznym** prowadzą do przemodelowania świadomości i postaw społecznych wobec osób niepełnosprawnych.

Przykłady edukacji włączającej

Przykłady z Włoch, Skandynawii, Kanady, USA, Wielkiej Brytanii pokazują, że nawet w przypadkach głębszej oraz wielorakiej niepełnosprawności włączanie bywa możliwe i odnosi pożądane skutki - zarówno w odniesieniu do samych niepełnosprawnych, jak i ich rówieśników i nauczycieli. Należy ją jednak realizować w sposób przemyślany i elastyczny - z zapewnieniem odpowiedniego ustawodawstwa, wprowadzeniem nauczania wielopoziomowego oraz **przygotowaniem kompetentnych służb wspierających**

Wdrażanie idei edukacji włączającej na świecie

- postępy we wcielaniu w życie idei edukacji włączającej w różnych jej formach są w wielu krajach dość rozczarowujące;
- np. w krajach Południowej i Południowo-wschodniej Azji pojęcie to w ogóle się nie pojawiło, a jedynym sposobem zaspokajania edukacyjnych potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami są szkoły i placówki specjalne;
- w krajach afrykańskich oraz Wschodniej i Południowo-wschodniej Europy czy Wspólnoty Niezależnych Państw (były ZSRR) mówi się głównie - odwołując się do koncepcji „defektologii” - o specjalnych potrzebach edukacyjnych zaspokajanych w systemie segregacyjnym;
- w wielu krajach panuje zamęt i generalne niezrozumienie na czym polega specyfika i nowatorstwo edukacji włączającej. Nawet w krajach rozwiniętych wielu pedagogów z rezerwą odnosi się do tej idei, podobnie jak niektóre organizacje osób niepełnosprawnych (zwłaszcza osób niesłyszących) optujące za istnieniem odrębnych „specjalistycznych” form edukacji dla ich członków.

Wdrażanie idei edukacji włączającej na świecie c.d.

Obok wyraźnych postępów w kwestiach legislacyjnych, organizacyjnych i finansowych oraz ogólnej zmiany ideologii i postaw wobec integracji, w wielu krajach europejskich, zwraca uwagę niepokojący fakt, iż wbrew oczekiwaniom, w krajach o rozbudowanym sektorze szkolnictwa specjalnego **liczba dzieci objętych szkolnictwem segregacyjnym nie tylko nie maleje, lecz wręcz lekko wzrasta**. Tak więc praktyczne wdrażanie idei edukacji włączającej pozostawia jeszcze wiele do życzenia.

Szkoły specjalne i integracyjne w Styrii – Austria

85% niepełnosprawnych uczniów w placówkach włączających

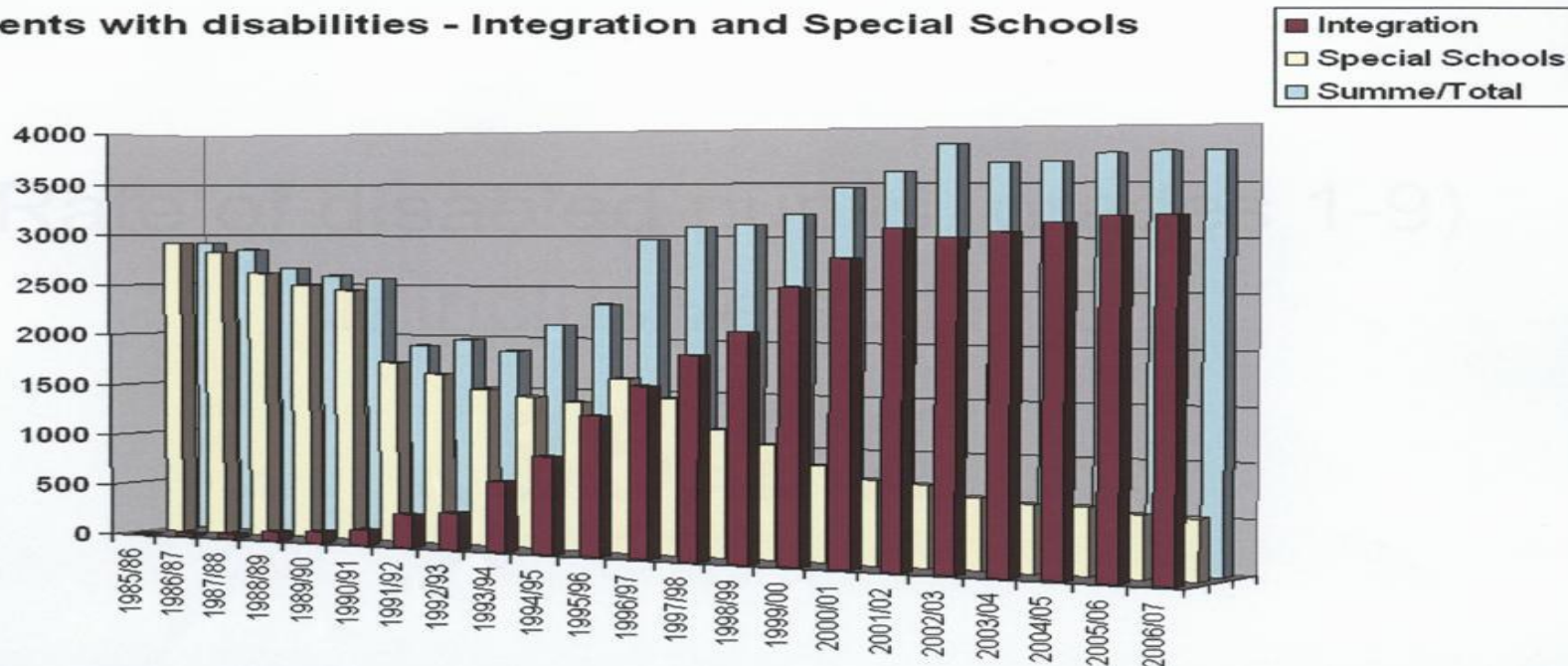
Dr. Brigitte Petritsch

STYRIA (Steiermark), AUSTRIA

Integration-Statistik 1985-2006

Students	1985/86	1986/87	1987/88	1988/89	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07
Integration	5	28	45	87	112	148	320	353	672	923	1323	1613	1911	2133	2551	2817	3090	3014	3059	3141	3208	3220
Special Schools	2915	2825	2621	2507	2459	1757	1654	1515	1457	1418	1651	1476	1201	1075	903	787	764	664	626	621	572	558
Summe/Total	2920	2853	2666	2594	2571	1905	1974	1868	2129	2341	2974	3089	3112	3208	3454	3604	3854	3678	3685	3762	3778	3778

Students with disabilities - Integration and Special Schools

Uczniowie niepełnosprawni w placówkach specjalnych, integracyjnych i powszechnych w Polsce (w %)

Poziom	Placówki specjalne	Placówki powszechne	Placówki integracyjne
Szkoła podstawowa r. 2000	80	14	6
r. 2005	46	38	16
Gimnazjum r. 2005	63	32	5
Szkoła ponadgimn. r. 2005	72	24	4

Źródło: J.Kwapisz (2006) – obliczenia własne i G.Szumski, 2008

Efekty różnych form kształcenia

- wymiar osiągnięć życiowych
- wymiar osiągnięć szkolnych
- wymiar kompetencji i integracji społecznej

Absolwenci szkół specjalnych i powszechnych o niskim IQ (70 – 85)

Charakterystyka socjo-demograficzna		Specjalna N = 28	Powszechna N = 21
Wykształcenie: podstawowe	%	19	14
zawodowe	%	81	57
powyżej zawodowego	%	0	29
Zawód : pracownicy umysłowi	%	5	24
pracownicy fizyczni	%	60	36
Miesięczne zarobki	średnia	810 PLN	1300 PLN
Wyposażenie domu	średnia	3.8	5.5
Zawarcie małżeństwa	%	47	68
Posiadanie dzieci	%	55	79
Jakość życia (QOL)	średnia	85.3	87.6

Źródło: A. Firkowska-Mankiewicz, 2000

Osiągnięcia szkolne uczniów szkół specjalnych, integracyjnych i masowych

Typ szkoły		Test językowy	Test matematyczny	Suma testów
1. Specjalna (N=153)	M (SD)	9.58 (2.96)	5.09 (3.43)	14.67 (5.41)
2. Integracyjna (N=153)	M (SD)	10.76 (2.97)	5.6 (4.18)	16.37 (6.31)
3. Masowa (N=157)	M (SD)	10.37 (2.94)	5.53 (3.57)	15.90 (5.66)
Razem (N=463)	M (SD)	10.24 (3.00)	5.53 (3.57)	15.65 (5.84)
ANOVA		$F(2,462)=6.36,$ $p=.002,$ $\eta^2=.03$	$F(2,462)=.85,$ $p=.43$	$F(2,462)=3.49,$ $p=.03,$ $\eta^2=.02$
Istotność różnic		1<2,3		1<2

Integracja społeczno-emocjonalna a typ szkoły

Typ szkoły		Integracja emocjonalna	Integracja społeczna	Motywacja osiągnięć
1. Specjalna (N=153)	M (SD)	40.52 (8.83)	43.43 (7.735)	42.21 (7.38)
2.Integracyjna (N=153)	M (SD)	40.88 (10.16)	43.57 (7.74)	38.02 (8.81)
3. Masowa (N=157)	M (SD)	39.64 (9.84)	44.25 (8.33)	38.59 (7.89)
Razem (N=463)	M (SD)	40.34 (9.62)	43.75 (7.93)	39.60 (8.24)
ANOVA		$F(2,462)=.68;$ $p=.51$	$F(2,462)=.48;$ $p=.62$	$F(2,462)=12.24;$ $p=.001, \eta^2=.05$
Istotność różnic		-	-	1>2,3

Wnioski

- formy segregacyjne nie przewyższają jakością kształcenia form niesegregacyjnych;
- szkoły integracyjne nie uzyskują lepszych efektów nauczania, niż szkoły masowe;
- nie zaobserwowano wyraźnego związku między zakresem specjalnej pomocy w formach niesegregacyjnych a osiągnięciami szkolnymi uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną;
- nie zaobserwowano istotnych statystycznie różnic w poziomie integracji społeczno-emocjonalnej w poszczególnych typach szkół

Czego potrzeba, by wesprzeć w Polsce edukację włączającą

- Zmian systemowych w oświacie w kierunku edukacji włączającej
- Uelastycznienia programów i indywidualizacji nauczania
- Przygotowania systemu wspomagania nauczycieli szkół ogólnodostępnych
- Wprowadzenia nowego modelu kształcenia nauczycieli

Postulaty dotyczące edukacji włączającej

- wyraźne zadeklarowanie przez parlament, rząd i podległe mu instancje woli politycznej realizowania wizji edukacji włączającej
- systematyczne przygotowanie szkół wszystkich szczebli do realizacji wizji edukacji włączającej poprzez:
 1. zagwarantowanie odpowiednich środków finansowych (w placówkach publicznych i niepublicznych) w czytelnej interpretacyjnie postaci (chodzi o to, by nie ginęły one w funduszach gminy czy powiatu).

Postulaty dotyczące edukacji włączającej c.d.

2. uelastycznienie programów i indywidualizację nauczania zgodnie z potrzebami i tempem rozwoju dzieci o specjalnych potrzebach (nie mylić indywidualizacji z nauczaniem indywidualnym – niezwykle kosztownym, nieefektywnym i izolującym dzieci i młodzież niepełnosprawną od zdrowych rówieśników).

3. wprowadzenie nowego modelu kształcenia nauczycieli wszystkich szczebli, obligatoryjnie uwzględniającego specyfikę dotyczącą niepełnosprawności i innych specjalnych potrzeb edukacyjnych, w tym **odpowiednie przygotowanie uczelni i nauczycieli akademickich, kształcących nauczycieli.**

Postulaty dotyczące edukacji włączającej c.d.

4. przygotowanie systemu wspomagania nauczycieli – organizacyjnie, metodycznie i psychologicznie
5. wspomaganie na poziomie gminy, powiatu i województwa organizacji pozarządowych, działających na rzecz osób o specjalnych potrzebach edukacyjnych, zastępujących państwo w realizacji zadań dotyczących edukacji, rehabilitacji i wychowania. Konieczne jest więc wypracowanie klarownych reguł współpracy i finansowania zadań zlecanych organizacjom pozarządowym przez administrację samorządową i państwową.

Przesłanie

„Spojrzenie na uczniów, którzy mają trudności, jako na swoiste „wskaźniki” potrzeby reformy oświaty, jest szansą na tworzenie szkół, które będą efektywnie kształcić wszystkich” (Ainscow, 2000)